

Витівки Шнайдера, або неймовірна історія ризького єврея

Йосип Шнайдер

Під носом у радянської влади Йосип Шнайдер організував стрілецьку школу, де навчав євреїв самозахисту. А опинившись у в'язниці, став вираховувати есесівців-зеків та відправляти їхні фото до Ізраїлю. Це неймовірна історія, гідна Голлівуду.

Йосип народився в 1927 році в Ризі в релігійній сім'ї, яка симпатизувала сіоністам. Удома говорив німецькою (рідною мовою курляндських євреїв), у школі — на їдиші, на вулиці — латиською. Російську вивчив уже під час війни.

Підлітку з матір'ю вдалося втекти з Риги — до 1944 року вони жили в киргизькому колгоспі, а в жовтні 17-річний Шнайдер призався до латиської дивізії, де на початку війни служив і загинув його батько. Їхня частина увійшла до рідної Риги через півроку. «Місто було повністю зруйноване, з нашої сім'ї вбили 48 людей», — згадував ветеран багато років по тому. Євреї-однопольчани спробували відродити єврейське життя, прийшовши до ЦК із проханням дозволити випустити газету, знову відкрити єврейську школу... Зрозуміло, дістали гарбуза.

У звільненій Ризі, 1944

Вчорашній фронтовик повернувся до армії, але в 1946-му Латиську дивізію, що на 70% складалася з євреїв, розформували. Йосипа з кількома товаришами по зброї відправили до танкової офіцерської школи на Урал. Звістка про проголошення держави Ізраїль застала його в армійській землянці: «Мені повідомив про це підполковник Фінкельштейн, з яким ми пили самогонку».

У 1949-му Шнайдера понизили у званні та відправили до штрафбату в Білорусь за відмову спілкуватися російською та вимогу продовжити службу в Латвії. У каменоломнях на будівництві аеродрому він провів два роки, перш ніж повернувся до Риги.

На той час у голові відставника вже дозрів новий план. Виїхати в Ізраїль євреї не могли, створити свої школи та газети їм не дозволяли, залишалося лише підвищити «боездатність» — навчитися битися та стріляти. Йосип закінчив вищу тренерську школу зі стрільби та у листопаді 1951 року організував молодіжний стрілецький клуб. «Кожен єврей повинен володіти зброєю, — не втомлювався повторювати він, — молодий, старий, жінка або чоловік. Щоб не повторилося гетто, де євреї, як вівці, йшли на забій». Шнайдер зібрав у своєму клубі більше 100 одноплемінників: «17-18 річні хлопці займалися не лише стрільбиною — боксом, боротьбою, бігом, гімнастикою». Стріляти інструктор справді вмів — увійшов до збірної Латвії з кульової стрільби.

Йосип (праворуч) у роки армійської служби

Тим часом Сталін помер, і легальна спортивна діяльність Шнайдера доповнилася нелегальною сіоністською. Його дядько — Нафталі Грибов, який емігрував до Ерец Ізраель ще до війни, працював у поліції. Він писав племіннику докладні листи та передавав підручники івриту, календарі з описом релігійних свят тощо. Співробітники посольства Ізраїлю у свою чергу постачали юнакові ізраїльські армійські журнали та сіоністську літературу. Влаштувавшись на роботу у фотоательє, Йосип тепер міг копіювати та поширювати всю цю крамолу.

Тим часом, єврейська спортивна мережа діяла дуже ефективно. У рамках змагань хлопці могли пересуватися всім Союзом та спілкуватися з євреями з інших республік. Крім того, вони патрулювали під час свят вулиці, що прилягали до ризької синагоги, не допускаючи хуліганських витівок.

Якось Шнайдер так розійшовся, що в день Жовтневої революції виставив у вітрині фотоательє замість Леніна портрет Хаїма Вейцмана — першого президента Ізраїлю. Так він і стояв у вітрині на центральній вулиці Риги в обрамленні з червоного оксамиту: «Це була маленька хохма. Але деякі знали та раділи».

Рига, 1950-ті роки

Ночами Йосип слухав ізраїльське радіо — співробітники посольства повідомляли йому раз на три тижні, на якій хвилі ловити програму на їдиші. Після кожної передачі він із друзями випускав «бюлетень» новин, що розповсюджувався серед євреїв. Після однієї з таких передач, 23 квітня 1957 року, його взяли «на гарячому» — з останнім повідомленням інформації з Ізраїлю. Коли чекісти прийшли з обшуком до Шнайдера, то застали його в ізраїльській поліцейській формі — він одержав її в подарунок від дядька за день до арешту, а в його кишені лежала «Декларація Шолома Аша».

Сьогодні про неї мало хто пам'ятає, але історія чудова. У 1956 році в «Ізвестіях» і «Правді» вийшов лист-звернення «радянських євреїв», які звинувачували Ізраїль у «спробі розв'язати нову війну». У відповідь 34 відомих ізраїльтянина (першим стояв підпис письменника Шолома Аша) написали лист-роз'яснення про Синайську кампанію. Ізраїльтяни звернулися тоді до Йосипа Шнайдера з проханням донести цей текст до авторів гучного листа. «Я отримав із посольства текст їдишем, надрукований на гільзовому папері. Мій друг Гриша Нейберт його переклав. Ми зробили 34 копії та відправили різними способами людям, які підписувалися під «зверненням радянських євреїв», — згадував Шнайдер.

Співробітники КДБ знайшли оригінал Декларації та один її переклад російською мовою, але до кишень форми, де лежали копії, заглянути забули. На щастя, під час обшуку Йосип зміг передати їх колезі— латишці-ретушеру з його ательє — як більшість латишів, вона погано ставилася до «російської влади». Це його й врятувало: одна справа зберігати заборонку, інша — її розповсюджувати. На допитах у КДБ Шнайдер наполегливо твердив, що отримав усі документи від дядька.

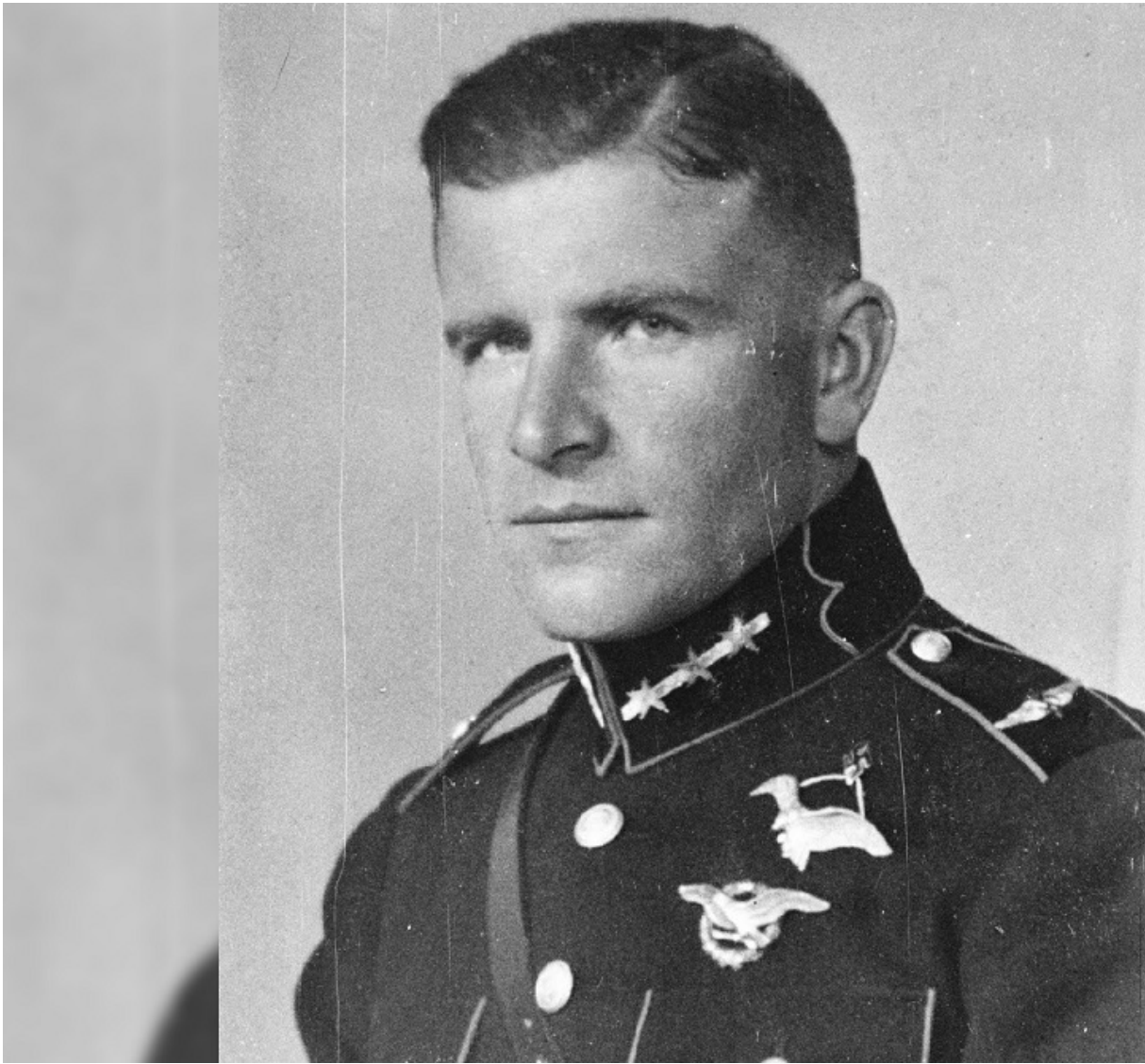

У мордовському таборі, 1960

Мабуть, органи стежили за сіоністом уже давно, адже з 1955 до 1957 року він шість разів подавав документи на виїзд із СРСР. Звинувачення були різноманітні. Крім зв'язків із сіоністами та «виховання молоді (як єврейської, так і латиської) у національному дусі» Шнайдеру інкримінували спробу захоплення пароплава «Молотов» для втечі до Ізраїлю, і навіть підготовку вбивства єгипетського президента Насера.

Свідків у звинувачення не було — ніхто із групи Шнайдера не дав проти нього свідчень. Отже, він легко відбувся — чотири роки мордовських таборів за «антирадянську діяльність» і незаконне зберігання зброї.

Зона лише спонукала сіоністську діяльність Шнайдера. «Нам допоміг ГУЛАГ. Тоді Микита Сергійович у Нью-Йорку заявив, що у нас більше немає політв'язнів і почали розформовувати табори в Тайшеті, Братській ГЕС, Воркуті, концентруючи всіх у Мордовії, — згадував Шнайдер. — І на нашу радість, приїхало багато євреїв». Серед них Йосип і вів «роз'яснювальну роботу», мовляв, якщо вже сидіти, то за своє, за Ізраїль. Вони співали пісні на івриті, відзначали єврейські свята, розповідали про Ізраїль, і коли йому приходила посилка з мацою, він давав її кожному «щоб відчув, що він єврей». Агітація була успішною, Шнайдер з гордістю згадував, що зміг «багатьох-багатьох викрасти в наші ряди». До того ж, від цього була практична користь: той, хто звільнявся раніше, доставляв за допомогою таємного шифру звістку на велику землю.

Герберт Цукурс

А далі — іронія долі. Націоналістів та фашистів об'єднали в один табір. І в Шнайдера з'являється ще одна «робота». Він здобував фотографії есесівців і відправляв їх до Ізраїлю. «Відмінниками виробництва у таборі були всі ці есесівці, гестапівці. Їх вішали на дошку пошани. А він убивця, розумієте, який євреїв убивав». Шнайдер крав фотографії зеків-фашистів. І водночас збирав ще один архів — фото ув'язнених євреїв, які отримали строки за спроби виїхати до Ізраїлю. Цей фотоархів Шнайдер зміг винести із зони, сховавши фотографії та негативи між дзеркалами.

Після звільнення вчорашній зек їздив по всьому СРСР, поширював літературу серед євреїв інших республік і збирав архів для «Яд Вашем». Фотографував місця розстрілів євреїв, партизанів гетто, знімав Праведників народів світу, фіксував факти розграбування синагог та єврейських цвинтарів. Шнайдер передав до Ізраїлю близько трьох тисяч знімків. «Потім вони мене попросили дістати знімки Герберта Цукурса. Я дістав, переслав їх до Ізраїлю, а потім у Бразилію. І потім цього Герберта Цукурс зловили в Уругваї. Я сидів на зоні з його двоюрідним братом, теж Цукурсом, тож і зміг знайти фото. Брат теж був есесівець. Його фото я також привіз до Ізраїлю». (Герберт Цукурс — член каральної команди Арайса, причетний до масових вбивств євреїв. Вбитий агентами Моссада в Уругваї 23 лютого 1965 року).

Він робив фотографічні копії сіоністської літератури — у гумових рукавичках, щоб не залишати відбитків, і поширював самвидав по всій країні. І знову і знову просив у влади дозволу на виїзд. Зрештою, вони здригнулися: в 1969-му Шнайдера випустили з СРСР.

Йосип Шнайдер (в центрі) на демонстрації на захист в'язнів Сіону, Ізраїль, 1970-ті

В Ізраїлі він прожив ще 37 років і помер у 2006-му в оточенні дітей та онуків. Йому вдалося здійснити свою мрію — вільно носити форму ізраїльського поліцейського — Йосип працював фотографом кримінального відділу поліції та інструктором зі стрільби. У 2005 році його син Урі передав до Центрального архіву єврейського народу більше 20 коробок з документами, фотографіями, слайдами та фотоплівками — унікальними свідченнями боротьби радянських євреїв.

«Хадашот» — у співпраці з проектом «Єврейські герої».

Керівник проекту — історик Анна Невзлін, дослідниця єврейської історії.

«Єврейські герої» — це проект про особистості та вчинки. Ми вивчаємо біографії маловідомих героїв, які боролися за право відкрито називати себе євреями та бути ними!

Для контакту з проектом ви можете звернутися на сторінку [«Єврейські герої» в Facebook](#).

Проект здійснюється під егідою фонду НАДАВ